

Lyngør historiegruppe

Lyngør historiegruppe ble etablert sommeren 2015 og er en uavhengig gruppe bestående av personer som er interessert i Lyngørs historie, både i smått og stort. Gruppen har som formål å stimulere til å bevare og å gjøre kjent historiske minner knyttet til Lyngør. Disse små skriftstykkene er ledd i dette, og er skrevet av folk som har en historie å fortelle, eller som har kunnskap å dele.

Nr. 17.

Dato: Mars 2019

HUS I LYNØR

Noe om den eldste bebyggelsen.

Helge T. Krafft

Dypvågboka og en rekke andre bøker om Lyngør og omegn begynner med siste istid, men går fort videre til de første menneskene. Deres økonomiske mellomværende, arv, tomtekjøp og rettsaker er behørig dokumentert. Her vil det dreie seg om sporene de satte etter seg. Hus og gårder er stemoderlig behandlet i de fleste slektsbøker, enda de er de største synlige minner om våre aner. Bilder er sjelden vare. I senere år er heldigvis interessen for husene blitt meget stor. Det er også andre spor i landskapet etter våre aner. Steingjerder, enger, grøfter og brønner, senere også veier, brygger og haver, må komme på plass i historieboken. Det sies at kjennskap til slektens fortid, både de gode og de mer miserable sider, bidrar til en bedre tilpasningsevne, også kalt intelligens.

Lyngør ca 1940, nakne heier.

Lyngheier og enger, kyr og sauer

Før det kom folk og dyr her, var øyene sikkert like overgrodd som de er nå. Trærne var nok like krokete også, og lite egnet til bygging, men noen hus skal likevel være laget av tømmer fra stedet. Trærne ble til ved, som det alltid har vært behov for. For bare 60-70 år siden var det så snauhogd her at vi kunne se 180 grader av horisonten fra toppen av Odden. Nå vokser furuskogen, så vi knapt ser 60 grader. Naturlandskapet er kommet tilbake, og det kan diskuteres om kulturlandskapet, med nakne heier og lyng, er å foretrekke, iallfall for den som vil ha utsikt.

Folk, som skulle bo her ute, var avhengige av husdyr for å få melk, kjøtt og skinn. De måtte kunne dyrke små enger til vinterfôr. Lyng og kvist fra løvtrær ble også brukt. Alt måtte bæres til utløer og hjem, eller fraktes i båt. Det sies at når alt var slått gikk barna med tollekniv og skar de siste stråene. Småbrukerne eller «strandsidderne» på de fire øyene hadde bare noen få kyr, men også sauer, griser og høns. Hester har vi ikke hørt om her ute. Kyrne gikk som regel ute hele sommeren, men var i fjøset eller sommerfjøset om natten. Navnet Kjeholmen sier at de må ha hatt geiter der. Sauer ble om sommeren holdt på mindre holmer, hvor de ikke trengte gjerder. Villsau kunne gå ute hele året og bare bli samlet inn når ullen skulle klippes. Det er ikke påvist at de hadde villsau i Lyngør, men i senere år er det gjort forsøk med dem på Lyngørsia, hvor de gjør god nytte med å holde vegetasjonen nede. Det er da nødvendig med solide gjerder. Lyngheiene ble svidd av med mange års mellomrom, så grov og vissen lyng brant opp og nye friske skudd, gjødslet av asken og dyrene, ble god mat for dem.

Noen enger var fremdeles i god hevd så sent som under 2. verdenskrig, til intensiv potet- og grønnsakdyrking. Nå er de fullstendig grodd igjen. Enga nord på Odden, innenfor Galteryggen, var ganske stor. På Lyngørsiden var det flere enger, den innenfor Sandbukta, som nå er bebygget, var vel størst. Der drev vi en smule idrett i 1930-40-årene. Engene var drenert, som vi fremdeles kan se spor av, og på kartet, men der grøftene har brutt sammen, er det blitt nesten ufremkommelige myrer.

Den store, overgrodde haven syd for velhuset har vært fin i vår tid. Det samme med haven innenfor Tollboden, som nå stelles forbilledlig. «Ura» øst for «Kontoret» på Odden hadde fremdeles en del gress mellom stein og knauser omkring 1950. Nå er den delvis ryddet og tilsådd med blomsterengfrø.

Om noen nå vil dyrke grønnsaker eller hugge ved i stor stil her, skulle det være nok av arealer å gå løs på, men de kan være vanskelige å komme frem til.

Ytre Lyngør, Lyngørsia, eides opprinnelig av Gjeving gård, som ligger nord for Gjeving marina. Flatskjæra hører fremdeles til gården. Indre Lyngør, som består av Holmen og Odden, eides vissnok av Åkvåg gård, som ligger på fastlandet øst for Risøya. Øyene ble nok opprinnelig brukt til beite for sauer, og høy, som ble bragt inn til gården med båt.

Smått om senn ble det bosetning av husmenn og strandsittere på de små områdene, hvor det var litt dyrkbar jord. Det kunne være barn av Gjeving- eller Åkvåggården, eller leilendinger. I 1632 ble Ytre Lyngør, Lyngørsia, skilt ut som egen eiendom og i 1633 ble Indre Lyngør, Holmen og Odden, skilt ut. Etter hvert ble øyene ytterligere delt opp og bebygget av barn og barnebarn, dels solgt til innflyttere og senere til fritidsboliger. Folketellingen i 1815 forteller hvem som bodde i Lyngør da, og gir grunnlag for å bestemme hvor husene lå. Branntakster, kjøp og salg, arve- og grensetvister er behørig nedskrevet i gamle protokoller. De forteller også noe om husenes størrelse og form.

Husbygging

De første husene i Lyngør, fra 1600-tallet, er det ikke stort igjen av, kanskje noen rester av grunnmurer. Fra 1700-tallet finnes enkelte hus, der de opprinnelige tømmerkjernene er bevart, og sammen med fotografier fra 1860-70-årene forteller hvordan de så ut. Stein og tømmer var hovedmaterialene. Stein var det nok av, vi ser mange steder at den er blitt sprengt eller kilet ut av fjellet i nærheten.

De eldste tømmerhusene i landet var bare ett rom (4-laft) med ildsted i midten, årestue, men har nok ikke forekommet i Lyngør. Neste stadium var at huset fikk et mindre rom i tillegg, forstue, der inngangen ble plassert. Dernest ble forstuen igjen delt i 2, så vi fikk treromsplanen, som ble meget utbredt. Det tredje rommet, "koven" var et soverom. Det og forstuen hadde dører tett inntil hverandre fra stuen.

Allerede på 1600-tallet var tømmerhusene fullt utviklet i både 1, 1^{1/2} og 2 etasjer. De har vært i flere størrelser og former, avhengig av funksjon, tilgang på materialer og økonomi. Tømmer ble også brukt i fjøs og stall, stabbur og "loft" (2-etasjes stabbur, ikke sett i Lyngør), smie og andre hus, som skulle være solide. Fjøs ble tømret med høyløe over og hønene kunne være i en egen avdeling. Grisene fikk helst et lite hus for seg med en kve utenfor.

Da det var smått med rettvokste trær, ble tømmer fløtet ut fra landsiden, eller husene ble tømret der, merket og fløtet hit ut. Saltimpregnering kunne være nyttig, men det fins tømmervegger med tydelige spor etter sjømark.

Spor av sjømark i tømmervegg

Tømmerets lengde begrenser størrelse og form på husene. Sagbruk var i full drift på landsiden, så de kunne lage jevntykke tømmerstokker, firkantete bjelker, stolper og flate bord. Smidde spiker hadde de også, men ikke noen form for papp eller plater. Bjørkenever var det eneste til å tekke og tette med.

I innlandet, med solid tømmer av malmfuru, og mindre påvirkning av været, forble veggene stående ubehandlet eller tjærebredd. Her ute trengte de en kledning. For at tømmeret skulle synke fra seg ble huset stående nakent noen år før det ble kledd med tømmermannspanel, stående ca 1" x 6-8" bord, under- og overliggere. Dette gjaldt også for tilbygg, som svalganger og vedskjul. Innvendig forekom det at tømmerveggene ble hakket med øks, pusset med mørtel og malt, før det ble alminnelig med panel.

Bolighusene hadde vanligvis to rom, et stort og et lite i hver etasje. 4-laft-hus hadde 4 laftete hjørner. De hadde en delevegg av stående bord med not og fjær, som også ble brukt til kott og faste skap. Hvis skilleveggen var av tømmer, ble det kalt 6-laft. En videre utvikling av våningshusene/boligene var svalgangshusene, men det har samtidig også vært mindre hus og noen få sammensatt til større, som "Klosteret" på Stensøen fra slutten av 1720-årene.

Svalgangshus betyr at de har en sval eller kjølig gang, som beskytter både mot for meget varme og kulde, vind og nedbør. Åpne svalganger er vanlig inne i landet. På en bunnsvill sto det stolper som bar toppsvillen, som igjen bar taket. Skulle svalgangen være lukket, laget de spor i svillene og satte tykke planker på høykant, tett inntil hverandre, med not og fjær, slik de er i stavkirkeveggene, såkalt *reisverk*. På kysten ble svalganger, vedskjul og skur bygget i *bindingsverk* med stolper og vannrette spikerslag, kledd med tømmermannspanel. Reisverk og bindingsverk blir ofte forvekslet i nyere husbeskrivelser. Svalgangen ble plassert utenfor langsiden av huset, ofte bare foran en del av ytterveggen, så det ble plass til vinduer på samme vegg. Svalgangen inneholdt som regel trapp til 2. etasje eller loftet. Nå er det bare ett tydelig svalgangshus igjen her

og det mangler til og med svalgangen, "Mallas hus" eller "Kahytten", Prestruds hus i Bommen. Siden tømmerveggen mot syd har spor etter gulvbjelker til en svalgang, må vi gå ut fra at det har stått på fastlandet med svalgang, men at den her er blitt sløyfet fordi man ønsket flere vinduer mot syd. Trappen er derfor lagt på baksiden under taket, som er trukket ned over vedskjul og bakerovn. Den ble senere bygget om til sisternerne. Det ser ut til at hus med relativt store tomter hadde gavlen mot sjøen og svalgang med ytterdør mot øst eller vest. De hadde også stor nok tomt til å utvide til midtgangshus. Der det var mindre plass, er svalgangen vendt mot sjøen, og husene står tett inntil hverandre. Utsikt var vel ikke så viktig som nå.

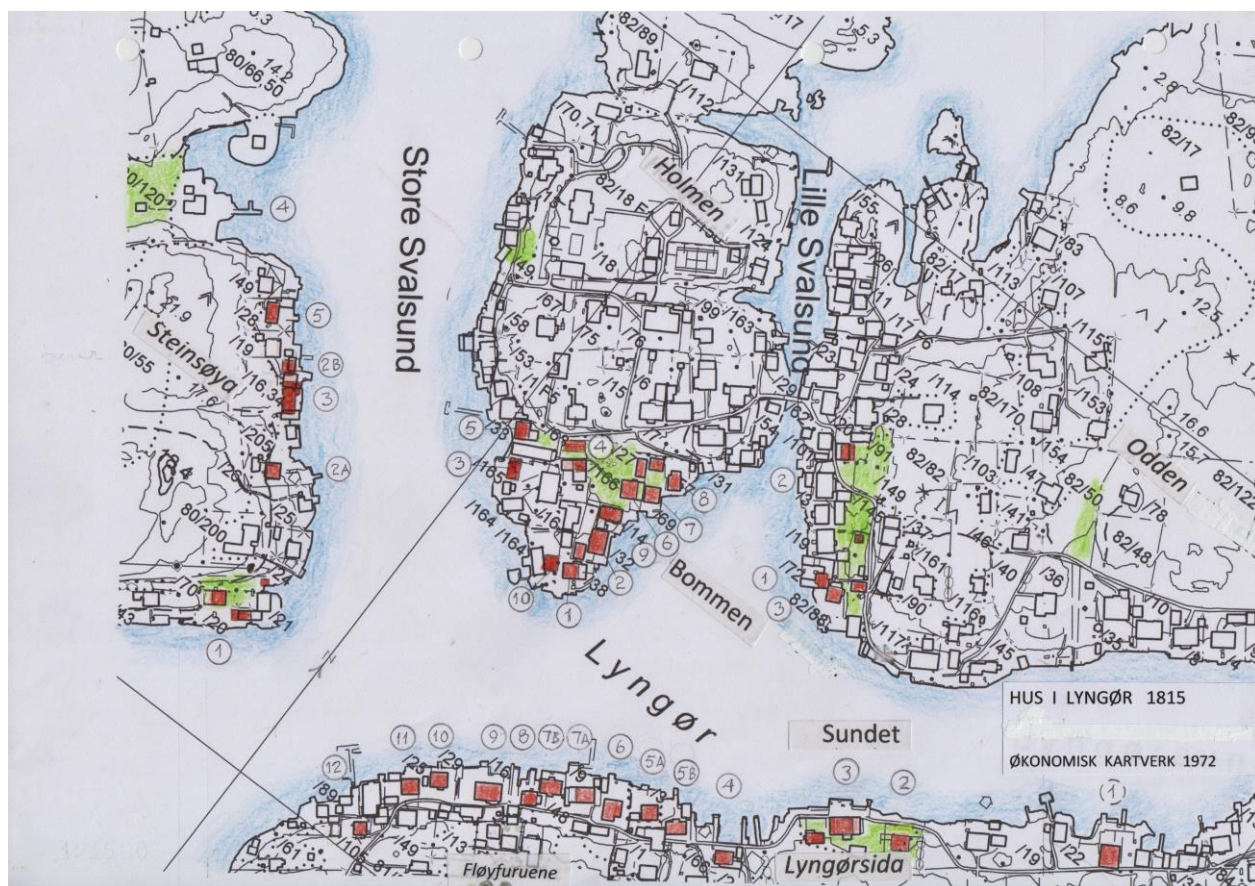
Murt peis og pipe sto som regel i hjørnet av stuen, gjerne med tilbygget bakerovn, som også kunne være murt ut gjennom veggen til vedskjulet på baksiden. Hvis terrenget har gitt mulighet for å bygge kjeller, er bakerovnen gjerne plassert der. Støpejernsovner var forlenget i bruk, både i kjøkken, stue og soverom.

Midtgangshus

Med mer velstand, som særlig skipsfarten bidro til, kom det ønsket om større hus. Siden tømmerstokkene ikke ble lengre og skjøting var lite ønskelig, ble to 2-romshus tømret i passe avstand med en gang imellom, og vi fikk midtgang-huset, som det er mange av i Lyngør, både i én, halvannen og to etasjer med loft. Midtgangen fikk endevegger i bindingsverk, med hoveddør og vinduer i enden, eventuelt i begge ender, trapp og dører til alle rom, de mest avanserte med ark. De er gjerne blitt kalt «skipperhus». Husene hadde som oftest åstak, vannrette, runde bjelker med mønsås på toppen. På dem kom flate bord, under- og overliggere. På uthus var det ofte eneste tekking. Bolighus fikk bjørkenever og torvtak, som ga en viss varmeisolasjon. De hadde også lekter og skifer eller takstein, som ble produsert her i landet allerede fra 1600-tallet. Takvinkelen var tilpasset det tekkematerialet som de hadde for hånden, og hensyn til regn og snø. I Lyngør hadde, og har, de fleste tak enkeltkrummet teglsten med takvinkel ca 35°. Taket ble gjerne forlenget med samme vinkel ut over svalgangen på forsiden og vedskjulet på baksiden, hvor det også beskyttet bakerovnen. På fotografiene fra 1860- og 70-årene ser vi en del svalgangshus. De fleste andre, som nå er borte, var nok likedan. Mange er revet og erstattet med nye, men noen har beholdt det gamle tømmerhuset som kjerne, utvidet med bindingsverk og panelt.

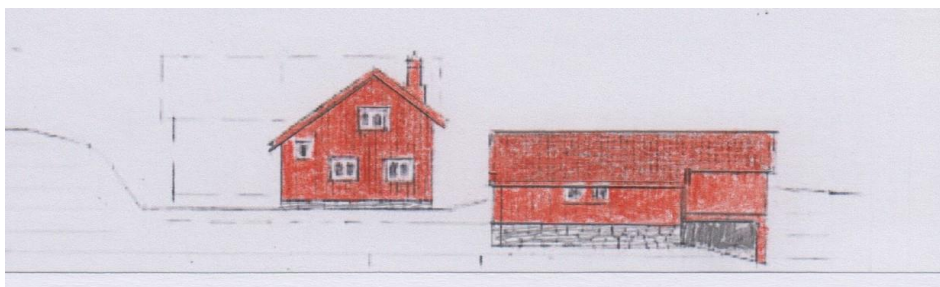
Dører og vinduer, med listverk, fikk en fin profilering, håndlaget av dyktige snekkere. Innvendig var de første husene meget enkle, med ubehandlede tømmervegger, men panel, tak- og gulvlister var profilert, ofte meget finere enn vi har i dag. I noen hus ble tømmerveggene rappet, pusset og malt. Alle beslag var i smijern, og kunne være meget forseggjort.

Møblene i de eldste husene var enkle, faste benker langs ytterveggen, et stort bord, og noen krakker. Mange, særlig stoler, kister, hjørneskap og framskap var mer forseggjort og utført av dyktige snekkere. Alle redskaper til hushold, jordarbeid og fiske var håndlaget i tre og smijern, og ofte fint formet. Slike gjenstander, som har overlevd til vår tid, er sjeldne å se i Lyngør, derfor desto mer ettertraktet og verdifulle.

Kart med nummer fra folketellingen i 1815.

De eldste husene

Steinsøya, hus nr 1, som det kan ha vært, med uthus.

som det var ca 1875

som det er i dag

Steinsøya, som opprinnelig var kirkegods, og ikke hørte til Lyngør, ble på 1700-tallet delt i 4 nokså like store deler, hvorav de to østligste ble drevet som småbruk. Ett lå på sydspissen, der Lippestads hus (1) nå er, med uthuset på sjøsiden, antakelig for å bevare mest mulig dyrkbar jord. Rester av huset finnes fremdeles som østre del av det nye. Uthuset lå nærmere huset, men er flyttet litt østover. I bukten mot øst ligger Husenga (6), der det var en annen «strandsidder» med noe jord innover mot vest. Der er rester av steingjerde og sommerfjøs, dessuten jernbeslag etter en grind. Vesterenga ble nok bruk som beite, og til høy for vinteren.

Det kom etter hvert folk med andre yrker enn småbrukere og fiskere. Loser, sjøfolk og håndverkere trengte også hus.

Midt imot Holmen lå «Klosteret» (3), en stor bygning med mange beboere. Det ble revet ca 1909 og flyttet til Gjeving, hvor det fremdeles står, men ikke så lett å kjenne igjen. Ellers finnes det et par hus til som er sterkt ombygget. De øvrige er borte.

Steinsøya, hus nr 3, «Klosteret» mot øst 1875, og hus nr. 2 B

Lyngørsla, Ytre Lyngør

Den første bosetningen skal ha vært i Vollen, langt ute på øya, men godt skjult av knauser og holmer utenfor. Senere kom bebyggelsen mot Sundet. I 1815 var det 12 hus, hvorav 2 er helt borte (nr 2 og 4). De fleste var svalgangshus, slik vi ser på bildene fra 1860-70-årene. Noen er blitt revet, mange er ombygget, men gjenkjennelige, og flere er utvidet til midtgangshus, både i 1½ og 2 etasjer. Det siste gjelder bl.a Doktorhuset, butikken og huset vest for den. Bare nr 12, lengst vest, synes å være bevart i sin opprinnelige form.

7 B

8

9 (ombygget)

Lyngørsla 1875, «Fløyfuruene» og losvaktuset i bakgrunnen

Lyngørsia, hus nr 10,

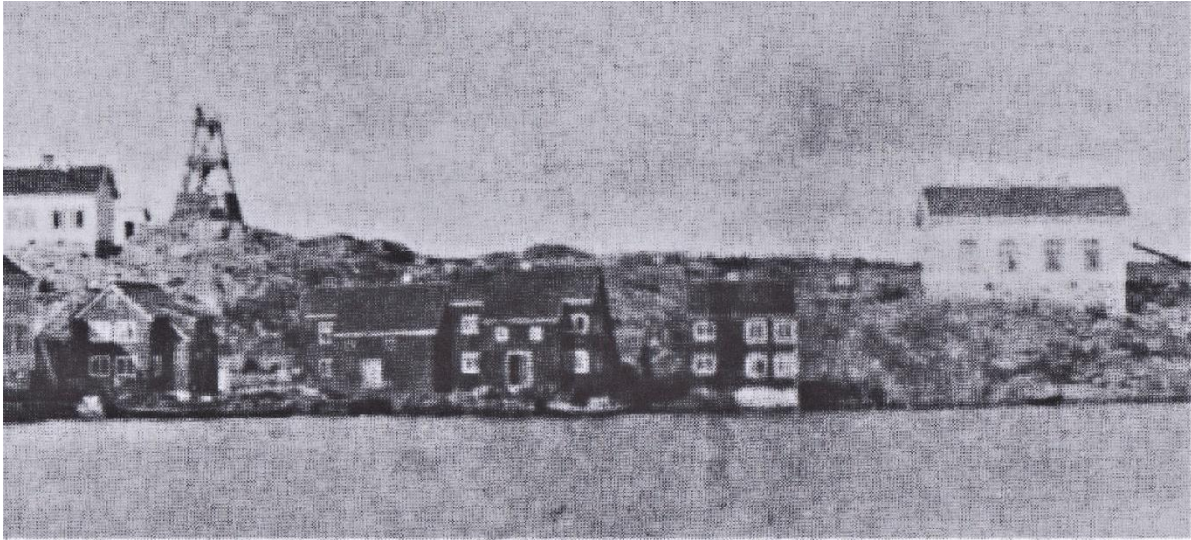
11,

12.

Indre Lyngør, som består av Holmen og Odden, ble noe før 1800 delt mellom søskenparet Marte Olsdatter, gift med los Nils Gunleksen, og hennes bror Anders Olsen fra Grimslund, øst for Laget. Han eide mesteparten av Holmen og en stripe langs Sundet, mens hun og mannen eide det som var dyrkbart, sydvestenden langs Lille Svalsund, og nordre halvdel av Odden. Deres etterkommere har fremdeles mesteparten av disse eiendommene, Martes med store ubebygde arealer, Anders' maksimalt oppdelt og bebygget.

Holmen

Det sto 10 hus der i 1815. Det beste stedet å dyrke og bo var i Bommen. I 1709 var husene «vaanhuset, brøggerhus, søebod, fehus med høtrev og kjeller», i 1721 dessuten «Kaalhage og bugang til en ko paa samme ø». I 1856 sto der 4 svalgangshus. Der hvor von Kroghs hus (6) er nå, sto ett, som ble revet, materialene ble brukt i et hus øst på Odden, og et nytt bygget i 1865. To hus (7 og 9) ble ombygget, og to uthus inn mot heia hørte vel til. De to (6 og 7) som står så tett sammen, er bygget av to brødre.

Hus nr 9, 6, 7, 8, Skole nr 2 Holmen, Bommen ca 1862, 4 svalgangshus.

Det eneste huset i Bommen som har beholdt sin opprinnelige form, slik det var i 1815, er Prestruds (8). Et tydelig svalgangshus, men det mangler svalgangen og har nye vinduer. Siden tømmerveggen mot syd har spor etter gulvbjelker, må vi gå ut fra at det har stått på fastlandet med svalgang, men at den her er blitt sløyfet, fordi man ønsket flere vinduer mot syd. Gang med trapp er derfor lagt på baksiden under taket, som er trukket ned over vedskjul og bakerovn. Den ble senere bygget om til sisterne.

Holmen, hus nr 10, nr 1 «Pynten»

På Pynten (1) sto det opprinnelig et svalgangshus (1) med gavlen mot syd, som i 1848 ble utvidet til midtgangshuset, som vi ser idag. Skomakerhuset (10), som ble Lyngørs første skole, sto like vest for det. Mot vest, mellom «Den blå Lanterne» og tidligere Holms butikk, sto et hus (5) med gavlen mot Store Svalsund, senere ombygget (Henriksen).

Anders Olsen bygget et midtgangshus i halvannen etasje med stort loft og ark midt på taket mot vest, hvor det ble holdt kranselag 6. juli 1812, hans kone, Marte Maries 21-årsdag, antakelig brutalt avbrutt av Slaget. Huset er bevart av deres etterkommere på Rota ved Risøya.

Holmen ca 1862, hus nr 5, 3, Anders Olsens hus fra 1812 med lagerbygninger 10

Odden

Der sto 3 hus i 1815. Lengst syd, rett nord for «Sildebua», hadde Marte Olsdatter og hennes mann, los Nils Gunleksen, sitt småbruk (hus nr 1) med svalgangshus, bygget i 1793 med fjøs, låve, potetkjeller og brønn, som fremdeles står der. De hadde dyrkbar jord langs Lille Svalsund, bort til «Lyngørstua» og dyrket antakelig Enga, lengst nord på Odden, innenfor Galteryggen. Der er det forøvrig rester av en hustuft, hvor det muligens har bodd en smed. Rester av kull er funnet der. Huset er bygget inne og sterkt utvidet av ing. Hjorth i 1951. Fjøset, som er nokså intakt, hadde 3 båser for kyr, og det fortelles at Marte sang salmer for kuene sine, når hun melket dem. Her kunne de beite nær gården, antakelig også i «Ura» (ved Kontoret), som riktignok tilhørte broren, Anders Olsen, men han hadde vel ikke kuer. Det forekom ellers at kyr sto inne i fjøset døgnet og året rundt, fordi eierne ikke hadde beitemulighet i nærheten. Hus nr 3 var opprinnelig svalgangshus, som visstnok skal ha brent, og nybygget, først med med halvvalmet tak, tett inntil det gamle svalgangshuset

Gården syd på Odden, 1860-tallet.

Hus nr 1, 3, Losvakthus

Hus nr 2 (82/91) sto rett syd for velhuset. Ulmo: I følge tradisjonen (fortalt av skipsfører Harald Nielsen, f.1895, i nabohuset 82/03), sto det et mindre hus like nord for dette, innenfor nåværende plankegjærde. Hjørnestein under gjerdet skal ha vært nordvestre hjørnestein under huset. Av enda eksisterende gamle jernbolter å dømme, har det stått med gavlen mot vest, antagelig uten kjeller. Familien bodde her mens de bygget nytt hus i 1869.

Steingjerder og uthus

Kyr på beite måtte holdes innenfor områder hvor det var gress, lyng eller løvtrær, og det måtte hindres at de kom ut i farlig terreng. Det ble behov for gjærder, og stein var det eneste holdbare materialet, som det også var nok av. Steingjerdene dannet også eiendomsgrensene og muligens brannskiller, når lyngen skulle fornyes ved avbrenning. Respekten for grensene har alltid vært stor, så gjerdene er blitt spart og holdt vedlike, men noen deler av dem er nok blitt brukt til grunnmurer og terrassemurer i senere tid. Særlig på Lyngørsia er det noen lange steingjerder, til og med ute på Speken, men på Odden og Steinsøya er det bare små rester. Nå er alle gamle steingjerder fredet. Hull i fjellet, som sies å være spor av gamle fegrinder, etter dreieporter, der folk kunne gå, men ikke kuer, finnes på Holmen i veien ned til P. A. Holms «Husungen», på Odden ved «Kontoret», og i litt øst for der sementveien slutter, sikkert også andre steder.

Steingjerde på Speken, Lyngørsia

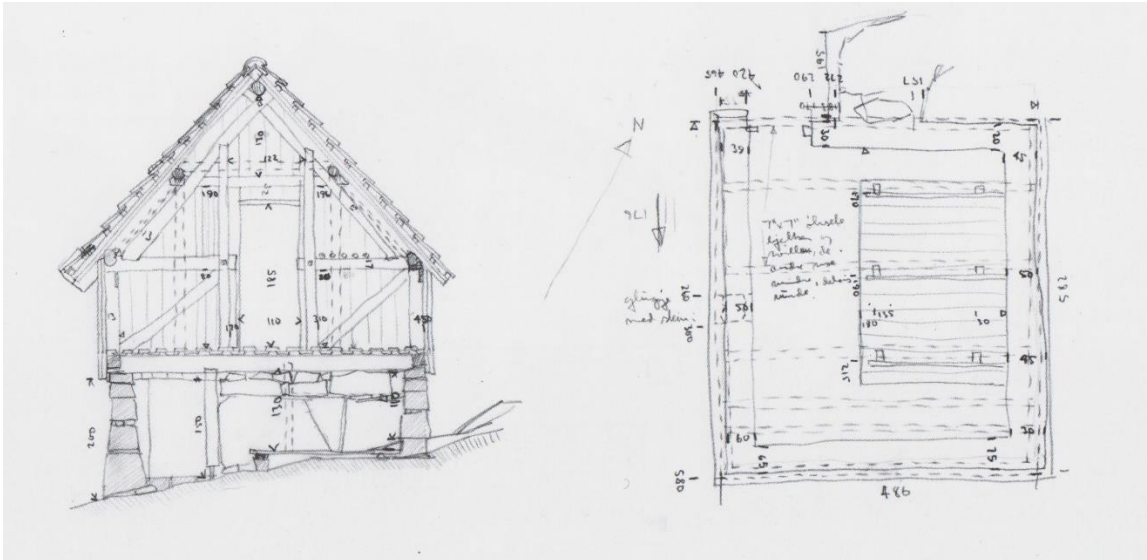

Steinfjøs på Speken, Lyngørsia

Sommerfjøs av stein ble gjerne bygget inntil steingjerdene, med enkle bordtak på skrå opp mot heia, der det var mulig. Der kunne de melke kyrne og samle opp gjødsel, som ble bragt hjem til kjøkkenhagene. Et mer forseggjort sommerfjøs sto så sent som 1950 midt ute på Lyngørsia. Det hadde solide steinvegger med båser, så kyrne kunne være inne om natten. Oppå var det en fin løe i bindingsverk, men da den ble for skrøpelig, måtte den rives, og murene gikk i oppløsning. Nå har «Ragg» bygget en ny, som de håper med tiden å kunne sette opp på reparerte steinvegger.

Sommerfjøs med løe på Lyngørsla, foto og oppmåling 1950.

Steinkjellere av tykke murer til poteter og rotfrukt var blant de tidligste uthusene. De hadde isolert gulv over og antakelig høy opp til taket, som isolerte ytterligere. En av dem er godt bevart innenfor Tollboden, en annen bak hus nr 2A på Steinsøya.

Marte Olsdatter og Nils Gunleksens potetkjeller, fjøs og brønn på Odden.

Brønner finner vi fremdeles noen steder, nær der de eldste husene har vært. "Gaardens Opsiddere maae fremdeles beholde den samme Adgang til ferskt Vand, som han fra gammel Tid af have havt, uden hensyn paa hvis Eiendom Brønden eller Bækken ligge." De ga også vann til skutene, men strakk ikke til da antall innbyggere og hus økte. Da bygget de sisterner og samlet opp regnvann.

2. brønn på Odden

Brønn på Lyngørsia

Brygger og terrengmurer

Om brygger i Bommen skriver Chr. Bernt: "Mellem Pettersens (6) og Ingeborg Serines hus (9) gik vandet ind i en lang bugt helt ind til faste fjeld-væggen, og denne bugt kaldtes Bommen. Stenbryggerne eksisterte slet ikke, vandet gik helt ind under Pettersens hus - og fra husene gik der lange træbrygger langt ut i vandet. Det var likeledes umuligt at komme frem mellem Hans Andersens hus (9) og Elling Nielsen (2) uden at gaa over heien." En tid lå det tømmerlenser innerst i bukta, og innenfor ble det fylt ballast fra seilskutene. Derfor finnes det mange rare og sjeldne steiner her. Lensene fungerte vel også som flytebrygger. De fleste husene ved sjøen hadde trebrygger, som sto på påler ut i vannet. Steinbrygger eksisterte nesten ikke, de kom først på 1800-tallet, da de ble bygget av sjøfolk om vinteren, mens skutene lå i opplag. Det var ikke mye flat mark i Lyngør. For å anlegge hager måtte det bygges høye gråsteinsmurer, hvor de fyllte opp med utsprengt stein og ballastjord. Seilskutene trengte ballast når de ikke hadde last med hjem, og hva var natuligere enn å fylle dem opp med jord fra alle verdens kanter? De brukte en skuterå som heisekran og kunne dermed løfte ballastmasser i land, derefter store utsprengte stein til brygger og terrengmurer. Svenske gråsteinsmurere skal ha gjort en betydelig innsats med brygger, terrengmurer og grunnmurer.

Eiendomsforhold.

Ved folketellingen i 1815 var det 31 husstander og ca 200 personer i Lyngør. Den handler først og fremst om menneskene som bodde der, men forteller samtidig hvilke hus som var der. De er nummerert for hver øy. Matrikler, rettsprotokoller etc forteller om kjøp, pantsetting og salg av eiendommer, med tilhørene arveoppgjør og rettsaker. Branntakstprotokoller har ofte grundige beskrivelser av husene, med antall vinduer, dører og ildsteder. Dokumentene forteller også noe om husdyrhold. Lister over erstatninger etter slaget sier meget om de husene, som ble skadet.

I perioden 1818-38 ble det etablert en ny *Norges matrikkel*, lister over alle landets jordeiendommer, eiere og overdragelser. Fra 1848 fikk hver eiendom sin egen side i Grunnboka, eiendomsregisteret, og i 1886 fikk hver gård i kommunen sitt eget nummer, fulgt av bruksnummer på hver eiendom. Bruksnumrene er kronologiske, så de forteller om rekkefølgen av eiendomsdelingene. I 1980 ble *GAB-registeret* innført (Grunneiendommer, Adresser, Bygninger).

Da Dypvåg herred gikk inn i Tvedestrand kommune (1960) fikk alle gårder nytt nummer. Askerøya øst og Steinsøya har nr. 80 (tidl. 17), Lyngørsia 81 (18), Holmen og Odden 82 (19). Ved oppdeling får hver ny eiendom et nytt bruksnummer. De første bruksnumrene, som ofte ikke eksisterer på kartet lenger, kan likevel finnes i protokoller, som Kartverket eller Riksarkivet har, og som gir opplysninger om de eldste husene.

Fra 2017 har Lyngør fått navn på veier, og husnummer. To (vann-)veier heter riktignok Store og Lille Svalsund, med like nummer på den ene siden og ulike på den andre, så man må føye til hvilken øy eiendommen er på, hvis fremmede skal finne den.

Noe om farver

De gamle naturfarvene, engelskrødt og gul oker var mest alminnelige når man skulle male husene, og er det fremdeles. De er varme og gir vakker kontrast til det grønne, foruten at de står fint til grå hei og blå sjø. De fleste husene i 1815 var malt med rød jernoksydmaling, som var billig og lett tilgjengelig. Andreas Munch (1811-1884) skrev: " - den lille fredelige loshavn med sine røde hus på de grå klipper". Det var i 1823.

Hvitmaling var dyr, og derfor ettertraktet, og nærmest et statussymbol. Mange hus ble malt hvite på de fasadene som syntes mest, og var røde eller tjærebredd på baksiden. I våre velstandsdager er de aller fleste husene på Sørlandskysten helt hvite. Hvitt er jo ingen farve, men blendende, og det som syns best i landskapet. Om vinteren er det ganske trist, bare skyggevirkingen av panel og listverk gir litt liv, når det er solskinn. Ønsker vi det slik? Ja, de fleste er stolte av husene sine og vil vise dem frem. Andre mener at hus skal underordne seg landskapet og harmonere med farvene der. Hvitt gjør ikke det. Derimot rødt og gult, dessuten varianter av grått. Ubehandlet tømmer og panel kan få en nydelig sølvgrå farve, som også oppnås med moderne beis. Tjære gir alle nyanser av brunt, og nå fins det beis som ikke har ulempene med lukt og smitting. I enkelte regulerte områder bestemte kommunenn gang at bolighus skulle være røde, gule eller hvite, hytter skulle ha en mørk farve, vel for å syns minst mulig. Jeg syns vi kunne ha mye mere farver. Om hovedhusene av de fleste ønskes hvite, kunne iallfall uthus og båtbuer få en farve.

Omtrent halvparten av de hvite husene i Lyngør har farver på vinduer og dører, noen også på hjørnekasser og vindskier. Det muntre opp i alt det hvite, og jeg skulle ønske at alle hadde det. På eldre fotografier kan vi se at flere hadde det før enn nå, og de virker mer levende. Litt forsiktig skraping med en kniv vil avdekke hvilke farver det har vært der før. Vær så snill å gi Lyngør farver igjen !

Kildene har flere opplysninger om de enkelte hus, som ikke er tatt med her.

Andersen, Reidar Frank: Lyngør før og nå, 2016.

Bernt, Christian O. : «Lyngør for 100 år siden», håndskrevet 1900-1901, «Fra Fjeldknatterne» 1903 , «Klad til Sett, hørt og læst om Lyngørs historie og befolkning» håndskrevet 1931.

Danielsen, Daniel og Jensen, Sophus: Dypvåg gårds- og slektshistorie, bind III, 1965.

Ellingsen, Hellerdal, Kristiansen, Ulmo: Vandrings i Lyngør, 1994.

Fiskaa, H.M. og Myckland, H. Falck : Norges bebyggelse 1956

Heidem, Knut: Noen glimt av Lyngørs historie før ca 1800, Småskrift 15, 2018.

Hellerdal, Ingunn: Lyngør, tradisjonelle kysthager, 1982

Kjørholt, Halvor og Marcussen, Elling: Gjeving, 2009

Krafft, Helge T.: Hus i Lyngør 1950 – 2014

Markussen, Simon: Lyngør i våre hjerter, 2007 (med kart i omslaget).

Ulmo, Gunborg Songe og Ulmo, Elin Hunnes : 141 hus i Lyngør, 2017, med kildehenvisninger. Kfr. Småskrift 8, 2017.

Det er fremdeles mange mange hull i vår viten, og historiegruppen vil være takknemlig for rettelser og kommentarer fra huseiere, som har flere opplysninger, eller rettelser. Mange har allerede skrevet om husene sine, og mange flere hus fortjener å få sin historie nedtegnet.